A székelyek történelmi intézményeiről.

(Második közlemény.)

IV.

Birtokjog. Önkormányzat.

A székely szabadságnak lényeges alkateleme volt a *székelyek birtokjoga*, mely főkép abban különbözött a magyarokétól, hogy a székely birtok még hűtlenség, hazaárulás vagy felségsértés esetén sem volt elkobozható s magszakadás esetén sem szállott a koronára, hanem a vérrokonok, vagy ilyenek hiányában a szomszédok örökölték. Aranyosszék bogáti közös birtokán az örökös nélkül elhalt székely földje azé lett, a ki előbb vágta belé ekéjét.

A székely constitutio szerint „székely ember örökségét semmiképpen el nem vesztheti, ha a fejét, hitetlenségét elvesztené is, hanem atyafiára marad".[1]

A székely örökségben tehát királyi jog nem volt. Székelyföldön a király birtokot sem adományozhatott, székely örökséget, mely nemek és ágak jogán szállott át, csak székely örökölhette s székelylyé a király kiváltságlevéllel senkit sem tehetett. V. István megpróbálta két hívét székely joggal felruházni s két falujokat Udvarhelyszékhez csatoltatni, de a szék kebelébe nem fogadta, mert birtokosaik nem voltak székelyek.[2] Károly Róbert király a Kászonszéki Lok nevű havasi völgyet, melynek előbbi birtokosa örökösök nélkül halt meg, a székely Apor Sándornak adományozta, de a csíki székelyek a királyi adományozás ellen tiltakoztak s ősi örökükét megtartották.[3]

Az 1562-iki székely támadás után a segesvári országgyűlés nyirbálja meg a székelyek birtokjogát, kimondván, hogy ezentúl

[1] Sz. O. II. 121.

[2] Szabó Károly: A régi székelység. 186. l.

[3] Ugyanott 185.

hűtlenség esetén a székelyek „mind fejenként jószágokat és örökségeket elveszessék".[1] Ezt a kiváltságot a székelyek régi szabadságát visszaadó 1601-iki országgyűlés sem állította többé vissza.

A székely örökség az atyafiak híre és tudta nélkül nem volt elidegeníthető. A székely constitutio szerint (1555.) „atyafi atyafi ellen idegennek semmijét el nem adhassa, . . . ha 32 esztendő közben tilalom (t. i. óvás) lett volna benne, a vér gyökér visszaveheti". Rokonoknak az eladó birtokhoz elővételi joga volt. „Ha valamely örököt eladnak és a kit illetne meg nem kinálnák vele, ha ellene mond, 15 napig várják meg véle, ha megveheti az örökséget, adják néki".[2] A birtokjog 32 év alatt évűlt el, ha nem tiltakozott az alatt az igénylő. Zálogos jószágban nem volt „időmúlás" (elévűlés), úgy „vérgyökér" örökségben sem, „mivel vér atyafiak között időmúlás nem lehet".

Az örökösödés úgy történt, hogy ha valakinek fia s leánya volt, a birtok a fiút illette, de a fiú a leányt tartozott „a maga székének törvénye szerént" kiházasítani. Ha a székelynek csak leánya maradt, birtokát ez örökölte s az ilyet *„fiúleány"*-nak nevezték. Ha két leánya maradt, egyaránt osztoztak, t. i. mind a kettő fiúleánynyá lett. Magyarországon a fiörökös nélkül elhalt magyar nemes birtoka a koronát illette s csak a király tehette örökössé a leány utódot: a Székelyföldön maga a székely jog tette örökössé a leányt. Ez volt a fiúleányság. Egyenes örökös híján az oldalági rokonokra szállott a jószág.

A székely szabadság egyik fő alkotó része volt a székelység *önkormányzati joga.*

A székelyek az ő székeikben saját magok által választott tisztviselők által igazgattattak. A szék legfőbb tisztviselője volt a legrégibb időben a *hadnagy* (maior exercitus) vagy *kapitány.* (Ez is mutatja, hogy a székelység első sorban hadi intézmény volt). Ő volt a szék haderejének főparancsnoka, ő tartotta béke idején a hadi szemléket (lustrálást), ő intézte a székely ispán rendeletére a hadfelkelést s ő vezette hadba a szék hadseregét, ha általános hadfelkelés volt Moldva, Oláhország felé, vagy védelmi háború az országban bent. Ha részleges hadfelkelés volt az ország nyugati, vagy

[1] Sz. O. II. 162.
[2] Sz. O. II. 121.

északi része felé, akkor a hadnagy helyett a szék által választott külön vezér is lehetett.[1]

A hadnagy vagy kapitány volt eleinte a szék törvényszékének elnöke, ő hajtotta be a birságokat s illetménye azok egy részéből állott. Az ökörsütésnél is nagy szerepe volt s fáradtsága jutalmául a nagyobb székekben 24, kisebbekből 12 ökör volt osztályrésze (az 1555. lajstrom szerint).[2]

A szék második tisztviselője volt a székbíró, vagy főbíró (judex terrestris vagy sedis), kinek főfeladata volt a bíráskodás a szék esküdteivel. Jövedelme a birságok egy része volt, az ökörsütésnél székenként 12—18 ökör.

A hadnagyság és bíróság nemek és ágak szerint váltakozott, vagy a szék által választatott. Mátyás király 1461-ben megerősíti Kászonszéknek Zsigmond király által adott ama kiváltságát, hogy ők magok választhassanak hadnagyot és székbírót.[3] A választás jogát 1462-ben elvesztették.

A székbíró helyét 1562. után a *királybíró* foglalta el s ez lett a szék első tisztviselője. Már előbb is voltak királybírák, mintegy a szék törvényszékének ellenőrei.

Báthory Zsigmond 1601-ben újra megengedi a székeknek, hogy kapitányokat szabadon választhassanak a köztük lévő nemesek közül. De ez inkább csak kijelölés volt, mert négy vagy több jelöltből maga nevezett ki a fejedelem. Az Approbata szerint a kapitányokat a XVII. században már ismét a fejedelem nevezte ki.

Az 1555. székely constitutio szerint „a királybírák dolga az, hogy a székhelyeken üljenek és esztendeig a (szék)bíráktól háromszor számot vesznek". Helyetteseik is voltak, az *alkirálybírák*. A főkirálybírót a fejedelem nevezte ki.

A szék törvényszékének többi tagjai a *székülök* voltak, kikkel a bíró és kapitány törvényt látott. Ezeket a két első rendből választották; a zabolai gyűlés 1466-ban a 12 esküdt felét az előkelők felét a községből rendelik választani. De a XVI. században ismét csak a két első rendből választják őket évenként, az 1562. törvé-

[1] Sz. O. III. 138.
[2] Sz. O. II. 125.
[3] Sz. O. I 195.

nyek szerint minden székben 12-öt a főnépek és lófők közül.[1] Jövedelmük a birságok egy része volt.

A szék tisztviselői közül tehát a hadnagy (vagy kapitány) székbíró és székülők a XVI. sz. végéig a székek választottjai s a királybíró a király által kinevezett hivatalnok volt.

A királybírák az Approbata szerint a XVII. században már a szék által választattak, míg a kapitányokat ekkor már a fejedelem nevezte ki.

A XVIII. században a királybírákat a szék jelöli ki s a királyok erősítik meg, illetőleg nevezik ki.

A királyi hatalom főszemélyesítője a székelyek között eleitől fogva a székelyek ispánja (comes Sicolorum) volt, a mely méltóságot eleinte magyar (sohasem székely) főnemesek, később rendesen a vajdák s a fejedelemség idején magok a fejedelmek viselték. Az első székely ispánt 1235-ből ismerjük. A székelyek ispánja eleitől fogva a király hivatalnoka volt, néha kettő is, s voltak helyetteseik (vicecomites), a kiket ők neveztek ki. A vajdák rendszerint az alvajdákat nevezték ki székely alispánná.

Miután a fejedelmek vették fel a székely ispán czímét, főkapitányt állítottak a székelyek élére és ez rendesen a két király vár (Udvarhely és Várhely) várnagyai is volt.

A székelyek ispánja volt a székelyek fővezére s főbírája, kihez a perek a főtörvényszéktől felebbeztettek. Ők végezték a hadiszemléket (lustrum), ők elnököltek a nemzetgyűléseken, mozgósították véres kard vagy rendeletek által a székely haderőt s vezették a székely hadsereget. A székely ispánnak (1429 óta) két banderiumot kellett tartaniok, ugyanannyit, mint a vajdának.[2] Főjövedelme volt Törcsvár és Görgény vára uradalma haszonélvezete, beiktatása alkalmával mind a hét széktől egy-egy lovat kapott és pedig olyat, hogy azon tisztességesen mehessen a hadba;[3] azon kívül a birságokból is részesült s rendes fizetést húzott a királytól is.

A székelyek önkormányzatának és törvénykezésének első fokú foruma a *székgyülés* volt. Eleinte minden szabad székelynek joga, sőt kötelessége volt a székgyűlésen megjelenni, később a harmadik

[1] Sz. O. II. 163.
[2] Sz. O. I. 126
[3] Sz. O. III. 141.

rend kiszorult a gyűlésekből. Ezek intézkedtek a szék önkormányzati, közigazgatási ügyeiben s bíráskodtak a perekben.

Zsigmond király 1404-ben Miklósvárszéknek jogot ad arra, hogy a többi székek szokása szerint törvénynapot tarthassanak s a perekben itéljenek. Később nem a székgyűlés, hanem csak az előkelők itéltek a perekben. A XV. században esküdtszékek keletkeztek. A zabolai gyűlésen 1466-ban elhatározták, hogy más székek példájára tizenkét esküdtet választanak, felét az előkelők közül, felét a köznépből.

A szék törvényszékéről eleinte Udvarhely mint anyaszék elé felebbezték a pereket, vagy a nemzetgyűlés elé, innen a székely ispán s harmad izben a király elibe.

II. Ulászló 1499-iki privilegiuma szerint a perek előbb a a székeken tárgyaltatnak, onnan Udvarhelyszékhez, mint anyaszékhez (ad Udvarhely sedem scilicet universalem) felebbezhettek, innen a székely alispánhoz, majd a székely ispánhoz s végül a királyhoz.[1]

1505-ben az Udvarhelyt tartott nemzetgyűlés az összes székelység számára külön felebbezési törvényszéket állított fel Udvarhelyen, melynek 17 tagja volt, 4 főember és 13 lófő Udvarhely és Keresztur székből választva a nemzetgyűlés által.[2]

Székelyföld önkormányzatának legmagasabb foruma, az összes székelységre kiterjedő törvényhozási és bíráskodási intézménye volt az u. n. *nemzetgyülés*. Első okleveles adat 1344-ből említi.[3] Ettől fogva a XVI. századig rendkivüli időközönként összehívták, midőn szükségét érezték. Ilyen volt a zabolai gyűlés (bár részleges) 1455-ben, melyen a székely ispán elnöklete alatt magyar főnemesek, s az összes székely székekből nagy számmal s a három szék előkelősége és közönsége vett részt. 1505-ben Udvarhelyt „az egész székely földének lakosai" nevében irják, hogy „a mi országunknak régi szokása szerént néminemű szükséges dolgaink véghez viteléért és némely illetlen szokásoknak megjobbításáért közönséges gyűlést hirdetünk".[4] 1506-ban „Székelyország földének lakói és az egész Székelyföldön lévő székelyeknek közönségesen minden felső és alsó renden lévői" ...

[1] Sz. O. III. 142.
[2] Sz. O. I. 306.
[3] Sz. O. I. 51.
[4] Sz. O. I. 306.

Udvarhelyszéknek Agyagfalva nevű majorjában az mü országunknak közönségesen való szükséges dolgaiért kiváltképen való gyűlést hirdettek és rendeltek, hogy a külömb-külömbféle egyenetlenségeket és hitván szokásokat eltörlenék és hadnák".[1]

Nemzetgyűlést tehát a székely nemzet saját elhatározásából hív össze s ott „Székelyországunknak régi bévelt authoritásából és hatalmából" hoz törvényeket és bíráskodik fontos ügyekben. A nemzetgyűlést az előkelők kérésére a székely ispán vagy Udvarhelyszék kapitánya hívja össze.

A zabolai gyűlésen (1566) az ispán elnököl; az udvarhelyin (1504) Udvarhelyszék hadnagya.

II. Ulászló 1499-iki privilegiuma szerint szükség esetén Udvarhelyszék kapitánya hívja össze a székelyek három rendjének összességét. Nem kellett hozzá tehát királyi engedély vagy az ispán engedélye.

A nemzetgyűlés hatásköre igen tág volt. Törvényeket hoztak, bíráskodtak, 1505 előtt első felebbviteli törvényszék volt, ítélt a hamis bírák és a politikai bűnösök a lázítók ügyében, megszavazta az ökörsütést s annak behajtási módját. Hatalmi köre nagyobb volt a királyénál is, mert jószágvesztésre is itélhetett.

A zabolai gyűlés azt határozza, hogy a kik a közönséget régi szolgaságába akarják taszítani, életükkel lakoljanak és vagyonuk elkoboztassék, minden kegyelmezésre való kilátás nélkül. Az igazságtalan esküdtet bőre lenyúzására éz szalmával kitömetésre itéli érdemesnek.[2]

Az udvarhelyi nemzetgyűlés (1505) az igazságtalan bírákat számkivetésre s minden ingó-bingó marhái és öröksége elvesztésére itéli s még azt is, a ki megkegyelmezésükben fáradozna.[3]

II. Ulászló 1899-iki privilegiuma meg akarja szorítani a nemzetgyűlés eme nagy hatalmát s a közszabadság ellen vétők és a nemzetgyűlés által tő és jószágvesztésre ítélteknek fenn akarja tartani a királyhoz felebbezést és a kegyelmezés jogát, mert nem illik, — úgymond — hogy a királyi tekintély elől elzárassék.[4]

[1] Sz. O. I. 313.
[2] Sz. O. III. 84.
[3] Sz. O. I. 307.
[4] Sz. O. III. 143.

Az agyagfalvi nemzetgyűlés (1506) már ebben az értelemben határoz, de úgy, hogy a nemzetgyűlésnek is fenntartja a kegyelmezés jogát. A pártütő, nemzetáruló — úgymond — minden tisztességét és becsületét elveszesse, semmi tisztet ne is viselhessen és itt, Székelyországban soha ne is lakhassék, mindazáltal öröksége igaz örököseire maradjon és az ilyeneknek, mint hitetleneknek senki *a fejedelmen kivül* grátiát ne adhasson, hanem ha az egész székelység egyenlő akaratból.[1]

A király kegyelmezési jogát tehát elismerik, de mellé állítják, mint egyenrangút a székely nemzetét.

Ezek a törvények mutatják a székely nemzetgyűlés nagy hatalmát, mely még a királyét is felülmulta annyiban, hogy alaptörvényt megváltoztathatott, jószág elkobzásra is itélhetett, mire a király nem.

A székely nemzetgyűléstől Veranesics erdélyi püspök, majd esztergomi érsek így rajzolja: a gyűlésre fegyveresen jönnek össze, a főemberek körbe űlnek a többiek nagy lármával zajongva állanak közöttük s élénken tiltakoznak, nehogy olyat határozzanak, a mi nekik nem tetszik. Ha valamit akaratuk ellen végeznek, kitörnek az ellen, a ki miatt valami szokatlan teher alá estek, az ilyenen aztán úgy töltik ki bosszújokat, hogy házát tömegesen megrohanják s földig lerombolják. Ha valaki szabadságuk ellen újitást tervez, azt fegyverrel is üldözik s ha elfoghatják, a gyűlés színe előtt megölik.[2]

A ház lerombolás ősi székely virtus volt, melynek sok példáját ismerjük a századok folyamán. Minden székely támadás is ezzel kezdődött. Oláh Miklós is írja a XVI. sz. közepén, hogy ha valaki közűlök az ország és közjó ellen vétett, vagy alattomosan szabadságuk ellen törekedett, vagy a közfelkelésre nem jelent meg, minden vagyonát zsákmányra hányván, házát földig lerombolják és ha közre kerithetik, megölik.[3]

Az 1466. zabolai gyűlés is felépítni rendeli a megelőző lázongás alkalmával lerombolt, vagy felégetett úri házakat.[4] Az agyag-

[1] Sz. O. I. 315.
[2] Veranesics művei I. 146.
[3] Hungaria et Attila 197. l.
[4] Sz. O. III.86.

nemzetgyűlés végzéseiben fel van említve „a házaknak elhányások, mint az elmúlt időkben egy néhányszor megestenek.“ [1]

Az 1562-iki támadás is azzal kezdődött. 1599-ben midőn Mihály vajda mellé állottak, legelőbb is Várhegy várát dúlták szét és Senyei Pongrácz házát Oroszfaluban rombolták le.[2]

A székely nemzetgyűlések a XVI. századdal megszüntek. Az utolsó volt az 1555-iki, mely a székelyek régi szokásjogát törvénybe iktatta. A rendszeres országgyűlések tartása mintegy fölöslegessé tette s az 1562-iki nagy átalakulás után nem szívesen látta volna a fejedelmi hatalom. De a nemzetgyűlés emléke élénken élt a későbbi századokban is a székelyek emlékezetében. Br. Apor Péter 1744-ben, midőn Mária Terézia hadfölkelést hirdetett, azt inditványozza Bécsben, hogy az egyöntetű eljárás megbeszélésére hívják össze a székely nemzetgyűlést, mint „boldog emlékű eleink ideiben“ szokásban volt, „mikor ilyen nagy momentumu dolgok folytanak.[3] De Bécsbe erről hallani sem akartak.

Udvarhelyszék József császár halála után nemzeti gyűlés tartását kivánja az unio előkészítése ügyében, de — úgy látszik — elmaradt.[4] A XIX. sz. erdélyi országgyűlésein szokásban volt, hogy az országgyűlés megnyitása előtt a három nemzet előzetesen nemzeti gyűléseket tartott.

Az utolsó székely nemzetgyülést 1848. okt. 16—17-én tartották az agyagfalvi réten, gr. Mikó Imre kinestárnok, választott elnök vezetése alatt, a hol m. e. 30,000 székely gyűlt össze az összes székekből s elhatározták a haza védelmére a hadfölkelést.

A nemzetgyűlések eme vázlatos képe is mutatja, mily tágkörű volt a székely nemzet jogköre és önrendelkezési joga; ezekben a nemzetgyűlésekben mintegy a vezérekkorabeli ősmagyar nemzetgyűlések képét szemlélhetjük.

[1] Sz. O. I. 315.
[2] Sz. O. IV. 145.
[3] Br. Apor Péter verses művei és és levelezése II. k. 315.
[4] Udvarhelyvármegye története (Jakab Elek és Szádeczky Lajos) 543.

Dr. Szádeczky Lajos.